

Saskia van der Lingen, 'Voor alle gezindten: de Nieuwe Bijbelvertaling, zowel geloofsboek als literatuur', *Linguaan* (2004) nr. 8, p. 4-6

Vertaalteam van de Nieuwe Bijbelvertaling

Standaardvertaling voor de komende vijftig jaar

De Bijbel is een verzameling van meer dan tachtig teksten in verschillende genres, die over een periode van meer dan duizend jaar zijn ontstaan. Voor de *Nieuwe Bijbelvertaling* zijn alle Bijbelboeken opnieuw vertaald uit de brontekst in het Nederlands, volgens de nieuwste vertaaltheoretische inzichten en volgens één consistente aanpak. De kernbegrippen van de 'NBV-methode' zijn brontekstgetrouw en doeltaalgericht, dat wil zeggen een vertaling die de relevante tekstenmerken van de brontekst weergeeft en daarbij put uit alle uitdrukkingmogelijkheden die de doeltaal biedt.

In de *Nieuwe Bijbelvertaling* hebben we ernaar gestreefd recht te doen aan de eigenheid van de verschillende teksten: verhalen zijn vertaald als verhalen, poëzie als poëzie, wetteksten als wetteksten, brieven als brieven, opsommingen als opsommingen, alledaagse dialogen als alledaagse dialogen, enzovoort. Het vooropgezette idee dat alle teksten in de Bijbel een literair en/of hoogstaand mystiek karakter zouden hebben, klopt namelijk niet met de werkelijkheid. Aan de andere kant zijn motieven die in verschillende boeken terugkomen bewuster dan in sommige andere vertalingen op elkaar afgestemd, en wat in de brontekst in de oorspronkelijke culturele context meerduidig of moeilijk te doorgronden was, is meerduidig en moeilijk te doorgronden gebleven. In feite verschilt deze aanpak nauwelijks van de methodiek die tegenwoordig wordt gehanteerd in de 'gewone' vertaalpraktijk. De *Nieuwe Bijbelvertaling* wil de Bijbel dan ook nadrukkelijk niet alleen als geloofsboek presenteren, maar ook als literatuur. Om die reden verschijnen er in oktober 2004 verschillende edities tegelijk, die alle exact dezelfde vertaling als bodytekst gebruiken, maar die door verschil in vormgeving, volgorde van de afzonderlijke Bijbelboeken en het al dan niet opnemen van illustraties en commentaar appelleren aan verschillende doelgroepen.

Hollandismen

De Bijbel is, zoals Henri Bloemen het in *Filter 6* (1999) 4 noemt, een sensitieve tekst. Daarom zijn we bij het tot stand brengen van de *Nieuwe Bijbelvertaling* bepaald niet over één nacht ijs gegaan. Om aan zoveel mogelijk lezers te appelleren is vanaf het begin van het project, en zelfs daarvoor al, gezocht naar een zo breed mogelijk draagvlak, zowel in kerkelijke kring als daarbuiten. De vertaling werd uitgevoerd door het (protestantse) Nederlands Bijbelgenootschap, in samenspraak met de Katholieke Bijbelstichting, het Vlaams Bijbelgenootschap en de Vlaamse Bijbelstichting en onder verantwoordelijkheid van een begeleidingscommissie. Alle vertalingen zijn vóór het vaststellen van de definitieve tekst ter commentaar voorgelegd aan de zogenoemde supervisors, meelezers uit tal van kerkelijke groeperingen (zowel joodse als christelijke, van streng-gereformeerden tot

feministische theologen) in Nederland en België, en aan telkens drie à vier literatoren. Bovendien was er een Vlaams lezerspanel dat de vertaling moest behoeden voor hollandismen.

Ook het vertaalteam zelf was zo breed mogelijk samengesteld. Het bestond uit oudtestamentici, hebraïci, nieuwtestamentici, neerlandici en vertalers c.q. vertaalwetenschappers. De medewerkers waren niet alleen afkomstig uit verschillende disciplines, maar ook uitdrukkelijk uit verschillende 'scholen' en uit verschillende streken van het taalgebied, en ze hadden elk hun particuliere affiniteit met de Bijbel. Het zal duidelijk zijn dat het niet eenvoudig was om met zoveel mensen van verschillende achtergrond aan één vertaling te werken. Ook al is de Bijbel eigenlijk een verzameling teksten van uiteenlopende historische en geografische herkomst, ze zijn niet voor niets rond één thema bijeengebracht en het was de bedoeling ze volgens één bepaalde strategie te vertalen.

Handboek

Hoewel er door de initiatiefnemers een aantal uitgangspunten en 'vertaalprincipes' was geformuleerd, was de vertaalstrategie bij aanvang van het project nog allerminst vastomlijnd. Wat voor vertaling wilden we eigenlijk maken? Ze zou zich in elk geval van andere vertalingen moeten onderscheiden. Het moest geen brontekstgerichte, exotiserende vertaling worden als de NBG-vertaling van 1951, en geen naturaliserende, enigszins vereenvoudigde vertaling in de omgangstaal als de Groot Nieuws Bijbel uit 1983. De vertaling moest de brontekst op de voet volgen, maar gesteld zijn in natuurlijk, hedendaags Nederlands. Maar tegelijk mocht in een 21^e-eeuwse vertaling merkbaar zijn dat de teksten afkomstig zijn uit een andere tijd en cultuur dan de onze.

Het eerste jaar is veel tijd gestoken in de vorming van een hecht vertaalteam. Tegelijkertijd werden er allerlei regels opgesteld en afspraken gemaakt. In de praktijk bleek de gedefinieerde 'vertaalmethode' echter nog rekbaar. Wat zijn nu precies 'relevante' tekstenmerken? Waar ligt de grens tussen tekstenmerk en taalkenmerk? Zijn 'brontekstgetrouw' en 'doeltaalgericht' werkelijk met elkaar te verzoenen? Dit soort vragen is des te moeilijker te beantwoorden doordat het gaat om oude teksten uit vreemde culturen, geschreven in dode talen.

Een bijkomend probleem was de herhaaldelijk optredende spraakverwarring tussen de disciplines. Het bleek dat theologen en linguïsten soms met dezelfde terminologie heel verschillende dingen bedoelden. Het 'Handboek [Nieuwe Bijbelvertaling]', twee losbladige mappen met regels, voorschriften en afspraken, werd dikker en dikker, maar van een echt consistente aanpak was eigenlijk pas sprake tegen het eind van het project, toen alle afspraken waren vastgelegd in een elektronische database en het eindredactieteam aan de slag kon.

Tekstversies

Voor de procedurele aanpak van het vertaalwerk werd wel al vrij snel een strak schema vastgesteld, dat gedurende het hele project goed heeft voldaan. Elk boek is vertaald door een koppel, bestaande uit een 'brontekstkenner' (exegeet of hebraïcus) en 'vertaalspecialist' (neerlandicus of vertaalkundige). Zij maakten eerst samen een analyse van de tekst, waarbij ze mogelijke vertaalproblemen signaleerden en een vertaalstrategie voorstelden. Bij grotere boeken werd de tekst in clusters verdeeld. Zodra de vertaalstrategie was goedgekeurd, maakte de brontekstkenner een vrij letterlijke werkvertaling met daarbij een uitgebreide toelichting. De vertaalspecialist maakte met behulp van de informatie uit de toelichting van de werkvertaling een 'echt Nederlandse' tekst. Op basis daarvan werd een gezamenlijke versie gemaakt, waarbij de vertaalspecialist zich op grond van bijvoorbeeld zijn literaire analyse naar hartenlust bemoeide met de exegese, en de brontekstkenner zich als Nederlandstalige naar hartenlust bemoeide met stilistische aspecten.

Deze versie werd voorgelegd aan vier collega's, twee 'reviewers' die de vertaling in de eerste plaats

op brontekstgetrouwheid en doeltaalgerichtheid moesten controleren, en twee 'toetsers' die vooral moesten letten op de afstemming met de vertaling van andere Bijbelboeken. Hun reacties werden verwerkt in een volgende versie, en wanneer de vertaling van het hele boek in deze versie klaar was, werd ze nogmaals aan de reviewers en toetsers voorgelegd. Dat resulteerde in een vijfde versie, die onder embargo naar buiten mocht, naar de supervisors, de literatoren en de lezerspanels. Dit eerste publiek leverde weer allerlei commentaar, dat door het koppel toetsers werd gecategoriseerd en geschift. Die selectie werd aan de leden van de begeleidingscommissie voorgelegd, en op basis van hun oordeel werd de definitieve lijst met wijzigingsvoorstellen opgesteld. Het vertaalkoppel kreeg dan nog eenmaal de kans die voorstellen desgewenst beargumenteerd te weerleggen. Daarna stelde de begeleidingscommissie de 'voorlopige eindtekst' vast. Een aantal van deze voorlopige eindteksten verscheen als voorpublicatie in een bundel *Werk in uitvoering*.

Eindredactie

Uiteindelijk waren alle vertalingen door de begeleidingscommissie 'vastgesteld'. Maar doordat de teksten in de loop van jaren tot stand gekomen waren en doordat de vertaalmethodische inzichten binnen het project herhaaldelijk waren bijgesteld, én doordat twintig mensen nu eenmaal niet alles van elkaar kunnen bijhouden, werden alle teksten daarna nog eens onderworpen aan een eindredactionele ronde. Een eindredactieteam van drie leden, gesteund door twee 'lezers', namen in anderhalf jaar tijd alle teksten opnieuw door, waarbij ze vooral letten op consistentie in de weergave van motieven en terminologie, maar ook op ogenschijnlijk banale zaken als spelling (transscriptie), komma's en aanhalingstekens. (De aanhalingstekens hebben in de loop van het project verreweg de meeste hoofdbrekens gekost, omdat het, met name in profetische teksten, in de brontekst soms dubbelzinnig is wie er precies aan het woord is.) Dit leverde nog enkele duizenden aanpassingen op, die via een elektronisch systeem werden doorgevoerd.

Op 6 februari 2004 kon een cd-rom met alle tekstbestanden worden overgedragen aan de participerende uitgevers. Het pleit voor de zorgvuldige werkwijze in het project dat het corrigeren van de drukproeven, bij een boek van toch ongeveer tweeduizend pagina's, een lijst van slechts zes A4-tjes met correcties opleverde.

Al met al was het meewerken aan de *Nieuwe Bijbelvertaling* een heel bijzondere, soms zelfs opwindende belevenis. De intensieve samenwerking met een koppelgenoot uit een andere discipline was dikwijls zeer inspirerend. Bovendien moet je, omdat je samenwerkt, je vertaalbeslissingen steeds verantwoorden, waardoor de berucht zwarte doos in het hoofd van de vertaler wordt opengebroken en je ook zelf veel bewuster wordt van wat je doet dan wanneer je in je eentje zit te puzzelen.